

RESUM: Els refugiats a Andorra durant la postguerra. Una qüestió d'Estat

Durant la Guerra Civil espanyola i els primers mesos de la postguerra, Andorra acollí un nombrós contingent d'espanyols que cercaven refugi per tal d'escapolir-se del que esdevenia al seu país. Les autoritats franquistes mostraren una gran inquietud per la presència al Principat de centenars de republicans als quals volien repatriar per ser sotmesos a una ferotge repressió i per evitar, a la vegada, que des d'un país veí intentessin qualsevol acció contrària el règim. Per tot això, decreta- ren una vigilància especial sobre el que succeïa a la frontera i en especial al terri- tori andorrà.

RESUMEN: Los refugiados en Andorra durante la posguerra. Una cuestión de Estado

Durante la Guerra Civil española y los primeros meses de la posguerra, Andorra acogió a un numeroso contingente de españoles que buscaban refugio para escaparse de lo que acontecía en su país. Las autoridades franquistas mostraron una gran inquietud por la presencia en el Principado de centenares de republica-

nos a quienes querían repatriar para someterles a una feroz represión y evitar así que desde un país vecino emprendie- ran cualquier acción contraria al régimen. Por todo ello, decretaron una vigilancia especial sobre lo que sucedía en la fron- tera y en especial en territorio andorra- no.

RÉSUMÉ: Les réfugiés espagnols en Andorre pendant l'après-guerre. Une ques- tion d'état.

Pendant la guerre civile espagnole et pendant les premiers mois de l'après gue- rre, l'Andorre accueille un grand nombre de ressortissants espagnols qui cher- chaient refuge pour échapper la situa- tion que vivait son pays. Les autorités franquistes sont inquiètes vu la présence en Andorre de centaines de républicains. Leur but est de les rapatrier pour les sou- mettre à une féroce répression et sur- tout pour éviter une quelconque action contraire au régime, depuis un pays voi- sin. C'est pour cette raison qu'elles décré- teront une surveillance attentive sur ce qui se passait à la frontière et plus spécia- lement en territoire andorran.

Els espanyols refugiats a Andorra durant la postguerra. Una qüestió d'Estat

Josep Calvet i Bellera

El Principat d'Andorra es convertí, durant els anys de la Guerra Civil espanyola, en refugi per a les milers de persones que fugien de territori espanyol a conseqüència dels esdeveniments que hi succeïen, tant en relació amb l'enfrontament armat com els derivats dels seus efectes col·laterals: repressió, persecució...¹ Un cop finalitzat el conflicte bèl·lic, amb la victòria dels insurrectes capitanejats pel general Franco, la presència de nombrosos refugiats en un país veí fou considerada una amenaça pel règim espanyol, que mostrarà una gran preocupació per totes les seves activitats, recelós que poguessin emprendre qualsevol moviment d'oposició. Per això, s'encetaran tot tipus d'accions per tal de tenir-los controlats.²

La repressió de postguerra fou intensa i implacable, i afectà tant les persones que s'havien caracteritzat pel seu suport a la República com als seus familiars. A part dels detinguts que van ser corregits directament, s'inicià la recerca d'aquells que havien decidit fugir del seu lloc de residència per evitar precisament aquest ferotge càstig, que seran objecte d'una constant persecució per tal que els seus suposats delictes no restessin impunes i saldessin llurs responsabilitats davant la justícia emanada de la victòria en el cop d'estat. Així doncs, les noves institucions franquistes (ajuntaments i tribunals diversos) i les forces policiaques prepararan, paral·lelament a les llistes de persones controlades que calia detenir, unes altres relacions que incloïen tots aquells que havien abandonat el seu poble per passar a l'estranger. En tenim un exemple en el cas de la ciutat de Lleida. El desembre de 1941, gairebé dos anys després de l'acabament de la Guerra Civil, l'inspector en cap de la policia dona a conèixer una llista de persones fugides a l'estranger i que amb anterioritat al 18 de juliol de 1936 residien a Lleida. Aquesta detallada relació inclou des de funcionaris públics fins a militars, empleats dels ferrocarrils, professionals liberals... A més, s'elabora una segona anotació en què es precisa com viuen les dones els marits de les quals havien fugit. Aquest fet prova, un cop més, l'esperit repressor i de control social que exercirà el règim franquista sobre tots aquells considerats no afectes a la seva causa. Un control que no

1. El llibre d'Amparo Soriano, *Andorra durant la Guerra Civil Espanyola*, Consell General d'Andorra, 2006, estudia les repercussions de la Guerra Civil espanyola al Principat.

2. Als arxius espanyols trobem nombroses referències a la tasca de control i pressió a les autoritats andorranes per aquest afer. Les dades que oferirem en aquest article procedeixen del fons del Govern Civil de Lleida dipositat a l'Arxiu Històric Provincial de Lleida.

afectarà exclusivament els implicats en qüestions polítiques sinó que també patiran les seves famílies i que acabà estenent-se a la totalitat de la població. Tothom restarà sota sospita.

Andorra: país de refugi en esclatar la Guerra Civil espanyola

El fracàs de l'aixecament en bona part del país, especialment a Catalunya, provocà l'esclat d'episodis d'extrema violència protagonitzats per elements anarcosindicalistes, que iniciaren una cruenta persecució tant del clergat com de persones d'ideologia dretana, que es veuran obligades a fugir del seu lloc de residència. Formaren part d'aquests dos grups els primers refugiats que arriben a Andorra procedents de les comarques properes tot just iniciar-se el conflicte.³ La situació es complica pocs dies després, quan la vigilància de la frontera hispanoandorrana resta en mans d'elements anarquistes, que executaran un estricte control per tal d'evitar la fugida de les persones que eren objecte de seguiment. El tancament de la frontera comportarà que des d'aquest moment el pas a Andorra s'hagi de materialitzar a través de la muntanya i així superar la vigilància dels nombrosos controls establerts. En aquest context es produí l'assassinat, a pocs quilòmetres d'assolir terra andorrana, per part d'un grup de milicians incontrolats, de diversos capellans dels bisbats d'Urgell i de Lleida.⁴

L'ambient generat al voltant de la frontera i el fet que escamots anarquistes entressin a territori andorrà provocà que, el mes de setembre, una dotació de la Gendarmeria francesa, comandada pel coronel Baulard, s'establís al Principat.⁵ Aquest fet fou vist amb preocupació pels refugiats simpatitzants del bàndol franquista, molts dels quals passaren a França, des d'on accediren a la zona nacional per Sant Sebastià o Navarra i s'incorporaren a l'exèrcit franquista. Aquesta decisió fou encertada, atès que els gendarmes convidaren els que romangueren a Andorra a abandonar el país i a establir la seva residència a més de 200 quilòmetres de la frontera.

La segona gran onada de refugiats arribà gairebé un any després, el maig de 1937. La seva procedència i els motius que els porten a fugir canvien considerablement. La constant mobilització de lleves que durà a terme l'exèrcit republicà per fer front al cada cop més intens atac franquista farà que molts dels cridats a files decideixin desertar, i Andorra, malgrat les dificultats que hi havia per recalar-hi, és una destinació força apreciada. Després de la batalla d'Aragó augmenta el nombre d'evasions i es produeixen diversos enfrontaments armats a la frontera motivats per l'extrem zel amb què actuaran les forces de vigilància. És en aquest moment quan roman a Andorra la xifra més

3. BADIA BATALLA, F.: "El refugi de clergues i religiosos a Andorra durant la persecució religiosa de 1936-1939" a l'*Anuari 1992-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya*, núm. 202, 1997.

4. Els llibres sobre la persecució de religiosos d'aquestes dues diòcesis se'n fan ressò.

CASTELLS SERRA, J.: *Martirologi de l'església d'Urgell, 1936-1939*. La Seu d'Urgell, Bisbat d'Urgell, 1975

VIOLA GONZÁLEZ, R.: *El martirio de una iglesia, Lleida 1936-1939*, Bisbat de Lleida, 1980.

5. MAR DEL VALLE, GLORIA DEL; HAGUE ROMA, J. L.: "Las relaciones entre la República Española y Andorra entre 1937 y 1939: el coronel René Baulard y el paso de los refugiados al Ariège y al Rosellón" a *Cuadernos Republicanos*, núm. 48, 2002, pp. 36-69.

elevada de refugiats. Un informe del serveis d'informació i espionatge franquistes xifra en 1.200 els nois espanyols en edat militar residents al Principat. Aquesta circumstància féu que reclutadors dels dos exèrcits arribessin a Andorra per tal d'aconseguir que passessin a formar part de les seves respectives unitats.

L'abril de 1938, coincidint amb l'ocupació per part de les forces nacionals de les primeres localitats de les comarques lleidatanes, s'intensifica l'arribada d'espanyols; en aquest cas es tracta de republicans que volen evitar caure en mans de l'exèrcit franquista. Des d'ara i fins a l'acabament de la Guerra Civil, l'abril de 1939, el Principat d'Andorra es convertirà en lloc de refugi per a nombroses persones que pretenen fugir de la repressió franquista. La virulència, crueltat i durada de la repressió contribuirà que aquests refugiats decideixin continuar residint a Andorra, i per a molts d'ells aquesta circumstància temporal s'acabarà convertint en un llarg exili.

Els refugiats espanyols: una amenaça per al règim franquista

Aquesta situació incomodava profundament el règim espanyol, que veia amb recel que aquest grup de persones s'establís en un enclavament estratègic com Andorra. A part, l'esclat de la Segona Guerra Mundial afegí un nou element d'inquietud sobre tot el que succeïa a la frontera que es traduí en un augment considerable de la vigilància i el control sobre els que hi residien.⁶ A tots aquests condicionants, cal afegir-hi el temor que aquests refugiats participessin en qualsevol acció contrària al nou poder sorgit de la Guerra Civil.

Tant des del ministeri de la Governació, a Madrid, com des del Govern Civil de Lleida es formulaven constants requeriments a la policia de la Seu d'Urgell perquè els mantingués informats de tot el que passava al Principat i especialment sobre les activitats dels refugiats espanyols. Des de la Direcció General de Seguretat es mostrava una gran preocupació "*por el paso clandestino por Andorra de refugiados políticos extranjeros e incluso de rojos españoles que se quedan en los puntos de residencia*". Al mateix temps, es qüestiona la tasca de l'agent de policia de la Seu en no informar sobre el que ocorria en aquesta part de la frontera, per la qual cosa es demana al governador que "*me informe sobre los diversos aspectos de la vida en Andorra, no solamente en relación con nosotros, sino con Francia y las incidencias a que dé lugar la estancia de tanto rojo español en aquel lugar*". Així, per tal de dur a terme una vigilància més exitosa en un territori que és qualificat com "*esa parte minúscula que tanto quehacer nos da y que conviene vigilar e informarse de lo que allí pasa*", proposa muntar una xarxa d'informació que controli totes les rutes d'accés al Principat. Per aconseguir-ho, s'ofereixen tot tipus de facilitats econòmiques per tal de gratificar els agents que formin part d'aquest grup i així afavorir la seva major implicació i zel.

6. Podem seguir l'evolució d'aquesta zona fronterera i de la vida quotidiana al seu interior a: CALVET BELLERA, J.: "Indeseables y sospechosos: repressió i control social al Pirineu de Lleida durant el primer franquisme" a *L'Avenç*, núm. 275, 2002, pàg. 18-25.

El cert fou que molts dels espanyols que s'establiren a Andorra començaren a aixecar les sospites de tothom, en dedicar-se a activitats relacionades amb el pas clandestí de la frontera, ja fos per passar contraban, per treballar per a la reconstrucció dels partits polítics i sindicats d'esquerra a l'interior d'Espanya, o per col·laborar activament en les xarxes d'evasió que s'encarregaven de conduir refugiats estrangers des de França fins a la Península Ibèrica per tal d'evitar la barbàrie nazi o per incorporar-se a l'exèrcit aliat al nord d'Àfrica o a Anglaterra.

Conscient d'aquesta problemàtica, l'estiu de 1941 el governador civil de Lleida, José A. Cremades Royo, decideix intervenir. Durant el mes d'agost fa una visita a la zona fronterera i arriba a la Seu, on ordena a la policia que esbrini la identitat de tots els espanyols residents a Andorra per tal de demanar a les autoritats del Principat que siguin expulsats del seu territori. En compliment d'aquesta ordre, l'agent en cap elabora tres llistes que inclouen un total de 101 espanyols establerts, principalment, a les parròquies de Sant Julià de Lòria i Escaldes.

Gairebé la meitat dels refugiats procedien de les terres de Lleida, i en concret 28 eren originaris de pobles de la comarca de l'Alt Urgell, la més propera al territori andorrà, que, per tant, havien gaudit d'una evident facilitat per traspasar la frontera. Atenent a la seva professió o a l'activitat que desenvolupen o havien desenvolupat, podem esmentar, per la seva particular significació, diversos grups. En primer lloc, els contrabandistes habituals, entre els quals destaquen Francisco Márquez, fill d'Almeria; Antonio Ginés i Moles, Joan Sastre i Sastre, fill de Fórnols (Alt Urgell), i Joan Molné, fill de Calbinyà, també a l'Alt Urgell. Sastre tingué cert protagonisme, atès que a més de dedicar-se al contraban formà part de les xarxes d'evasió de refugiats durant la Segona Guerra Mundial.

Joan Sastre fou objecte d'un especial seguiment per part de la policia espanyola. En una nota de la comissaria d'ordre públic datada el 6 de novembre de 1940 s'informa que arriben a Andorra súbdits de nacions considerades bel·ligerants (belgues i polonesos) amb el propòsit d'entrar a Espanya per dirigir-se a Portugal i d'allí, a Anglaterra. Aquests refugiats van recomanats per Joan Fornesa i Puigdemasa, que els proporciona guies, entre els quals es troba l'esmentat Sastre (també conegut com a *Joan de les ulleretes* o *Xiquet de Fórnols*). De Sastre es diu que cobrava 500 pessetes per cada estranger que passava a Espanya. Es denuncia la seva actuació com a membre del comitè revolucionari de Fórnols i es destaca que era íntim amic d'un dels gendarmes desplaçats a Andorra, anomenat Lespinasse, que a la vegada era l'home de confiança del coronel Baulard. Un informe de la policia alerta de les dificultats per detenir-lo, atès que és una persona perillosa, bon coneixedor del terreny, que té el costum d'anar armat i que només creua la frontera durant la nit, per la qual cosa es proposa muntar un servei de vigilància nocturn al seu poble, on s'ha constatat que acudeix a visitar els seus familiars. Malgrat aquesta dedicació, mai no fou capturat.

La implicació de Fornesa en aquestes activitats fou força discutida. Joan Fornesa i Puigdemasa (Tuixent, 1891-La Seu d'Urgell, 1965), fill d'una família urgellenca de soca-rel, havia estat el cap de la Lliga regionalista a l'Alt Urgell. La seva carrera política

l'inicià al Partit Conservador, l'any 1931 fou escollit Diputat Provincial i l'any 1936 regidor de l'Ajuntament de la Seu encapçalant la llista del Bloc de Dretes. Fou fundador de la Banca Fornesa que fou absorbida pel Banc Espanyol de Crèdit l'any 1943. Un germà seu era el vicari capítular del bisbat d'Urgell. En esclatar l'aixecament militar fugí a Andorra, passa a França i d'allí, a Sant Sebastià. S'establí a Saint Jean de Luz i després a París, on treballà en una casa de canvi i borsa fins que el setembre de 1939 fou detingut i empresonat, a Baiona. D'allí fou transferit al camp de concentració de Gurs, d'on aconseguí sortir per instal·lar-se a Andorra. Malgrat la denúncia que esmentem, un informe de la policia de la Seu d'Urgell datat el setembre de 1942 conclou que no se'l veu capaç d'estar implicat en el pas d'estrangers. Instal·lat de nou a la Seu, l'any 1945 apareix com a gerent de l'empresa Fornesa y Gifre, SL, dedicada a l'explotació forestal i a la indústria de la fusta.

Molné, per la seva part, fou un integrant de la xarxa Tolosa-la Massana-Barcelona, que, capitanejada per Antoni Forné, treballà pel consolat britànic de Barcelona i aconseguí portar 380 refugiats, entre aviadors, jueus i polítics, fins a la capital catalana.

Tot i que no apareix identificat com a contrabandista, també forma part del grup de persones que Espanya volia que fossin repatriades Joaquim Baldrich Ferrer, fill del Pla de Santa Maria (Alt Camp), un altre membre de l'anomenada xarxa. La tasca desenvolupada per aquest grup havia restat pràcticament en l'anonimat⁷ fins que Baldrich i Molné, els seus dos únics supervivents, han començat a oferir el testimoni del que fou la seva actuació en uns moments de tan trasbals. Paral·lelament, a la Massana s'ha erigit un monument dedicat a commemorar la tasca dels passadors andorrans.⁸

Un segon grup de denunciats el formen els antics policies afins al govern de la República que fugiren per evitar ser objecte de la repressió. En concret, hi trobem un membre de la Guàrdia d'Assalt de València i cinc policies procedents de Catalunya. També es refugiaren dos militars, Antonio Escoda, tinent coronel de 60 anys, i Manuel Adell, comandant d'enginyers.

Destaquen també alguns alcaldes i regidors, com Josep Castellarnau i Pujol, alcalde de Castellciutat durant la República i que fugí del poble abans que hi arribés l'exèrcit franquista, o el regidor de la Seu d'Urgell Joan Bausili i Puigdefàbregas, de 50 anys.

Troblem, tanmateix, tres famílies, totes compromeses amb la República i els seus valors. Es tracta de la família d'Antoni Perenya i Reixach, fill d'una nissaga de polítics lleidatans,⁹ que s'estableix a Andorra la Vella. També passa a Andorra la família Blàvia Pintó: el doctor Francesc Blàvia, de 58 anys; la seva muller, Josefa Esquirol, i els seus quatre fills, d'edats compreses entre els 14 i els 27 anys, que es refugien a Escaldes. El

7. Únicament es coneixia l'activitat desenvolupada, al servei dels serveis secrets britànics, per Francesc Viadiu que va restar reflectida al seu llibre *Entre el Torb i la Gestapo*, Barcelona, Nova Terra, 1974 i que va servir de base per a la realització d'una sèrie de quatre capítols amb el mateix títol estrenada per la Televisió de Catalunya (TV3) l'any 2000.

8. Diversos reportatges elaborats pel periodista Andrés Luengo aborden aquest tema: "Contrabandistes de la llibertat" a *Presència*, 21-27 de novembre del 2003 i "Passadors. Andorra durant la Guerra Mundial" a *Informacions*, 6-12 d'agost del 2006.

9. El seu germà Alfred havia estat membre fundador del Partit Republicà Català i de Joventut Republicana de Lleida, antecessors d'Esquerra Republicana de Catalunya.

Dr. Blàvia, membre d'una coneguda família d'arrels republicanes, militant d'Esquerra Republicana de Catalunya, havia estat regidor a l'ajuntament de Lleida i cap dels serveis de Sanitat a la província. El dentista tarragoní Joaquim Algueró i Torner i la seva muller residien a Escaldes, on Algueró exercia la seva professió. Havia estat regidor de l'ajuntament de Tarragona pel Partit Federal. Fou condemnat pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques a una sanció de 1.000 pessetes, a la inhabilitació per a càrrecs polítics i sindicals, i al desterrament a més de 250 quilòmetres de Tarragona. Finalment, trobem refugiada a Andorra la família Alloza, comerciants de Lleida, als quals sorprengué l'esclat de la guerra en territori andorrà i que s'establiren a casa d'un dels seus clients. Tot i això, també apareixen en el grup de reclamats.

A més, es denuncia l'estada de diverses persones imputades en actes de violència comesos durant la revolució, entre els quals destaquen Julio Dozán, a qui es relaciona amb l'assassinat de dues persones quan era membre del comitè de Montsó (Osca) i que s'havia empleat com a mecànic a FHASA, i Ramon Domingo (conegut com a Garson), a qui s'acusa de ser un membre destacat de la FAI.

Es fa una acurada investigació sobre José Guerrero Salas, mestre de professió, acusat de ser comissari polític d'una brigada "roja". Havia fugit a Andorra abans de la caiguda de Catalunya i s'esmenta que podria ser el cap d'una organització d'acolliment de refugiats. La seva esposa, Pilar Ubach i Bastida, nascuda a la Seu d'Urgell, tenia nacionalitat andorrana i vivia a Escaldes des de 1937, on regentava una botiga. Era filla de l'arrendatari del casino d'Andorra i de l'hotel del mateix nom a Escaldes. Guerrero és acusat de gestionar un refugi d'esquiadors al Pas de la Casa, on tots els seus treballadors eren exiliats espanyols i on s'oferia allotjament a contrabandistes i refugiats. Guerrero no retorna a Espanya però sí que ho fa la seva esposa, que malgrat aquestes denúncies fou autoritzada a desplaçar-se al poble natal del seu marit mesos més tard. Un cop rebudes les llistes, el 18 de setembre del mateix 1941, el governador civil ordena a la policia que siguin trameses amb caràcter d'urgència al veguer episcopal, amb la demanda que els citats fossin expulsats en un termini màxim de set dies. La realitat fou una altra, i la petició sembla que tingué un escàs ressò, atès que la mateixa policia espanyola constatà, transcorregut el termini establert, que la major part continuen a Andorra *"exhibiéndose públicamente y los que no se exhiben no han hecho sino cambiar de domicilio con el beneplácito de las autoridades de los Valles"*. Tot i aquesta circumstància, el règim espanyol continuà insistint-hi, i el 10 d'octubre es produeix un acord del Tribunal de Corts en el qual els veguers francès i espanyol decideixen, conjuntament, concedir als refugiats polítics espanyols un termini de quinze dies perquè abandonin territori andorrà. Passada aquesta data els que no hagin marxat seran expulsats i sancionats amb una multa mínima de 500 pessetes. A més, s'estableix que als andorrans que els donin asil se'ls castigarà amb una multa mínima de 500 pessetes. Malgrat aquesta pressió directa, els resultats obtinguts foren descoratjadors, atès que el 31 d'octubre, complert el termini fixat, la policia de la Seu informa el governador civil que només s'havien presentat davant les forces policiaques un total de 28 espanyols.

Sobta que només es presentin cinc persones del grup de 101 que havien estat denunciades. En concret es tracta de Joan Bausili, exregidor de la Seu, i Josep Castellarnau, antic alcalde de Castellciutat, que són posats a disposició del jutjat militar; el matrimoni Algueró, que no resta sotmès a cap responsabilitat i fixa la seva residència a la Seu, i l'enginyer Luis Vie Casanovas, que és autoritzat a retornar a Barcelona. Com veiem, tret dels dos regidors, es tracta de persones que ja havien depurat la seva responsabilitat o amb pocs càrrecs, la qual cosa els permeté establir-se a Espanya amb una certa tranquil·litat. Els 96 restants continuaran amagats a Andorra. La implicació andorrana tampoc no deuria de ser molt efectiva, atès que malgrat l'amenaça d'expulsar els refugiats espanyols no hi ha constància que ho arribés a efectuar.

Tant Castellarnau com Bausili restaren sota la jurisdicció de la justícia militar per tal d'aclarir la seva actuació durant la República i la Guerra Civil, especialment durant l'etapa controlada pels comitès revolucionaris. Ambdós foren jutjats en consells de guerra sumaríssims, incoats, en primera instància, pel comandant d'infanteria i jutge instructor de la Seu, Claudio Racionero Belmonte. Castellarnau, detingut el 22 d'octubre de 1941, no serà jutjat fins gairebé dos anys després, el juny de 1943, quan se'l condemna a vint anys de presó per un delictes d'*adhesión a la rebelión*, acusat d'haver estat alcalde i membre del comitè que havia cremat l'església i decretat multes a persones d'ideologia dretana. Traslladat de la Seu a la presó del Seminari Vell de Lleida, passa, fins i tot, per la colònia penitenciària de Coll de Nargó, on romandrà treballant de fuster.¹⁰ Finalment, aconsegueix la llibertat condicional, el setembre de 1944.

L'altra cara de la moneda fou Joan Bausili, que, tot i passar per la investigació militar, només complí quatre mesos de condemna i fou alliberat a principi del mes de març de 1942.

Junt amb aquests cinc, es presenten 23 persones més que no estaven controlades pel govern espanyol. Com succeí amb el primer grup, gairebé la meitat són originàries de les comarques lleidatanes. Podem agrupar-los en funció de les motivacions que els portaren a penetrar a Andorra. En primer lloc, els desertors de l'exèrcit republicà que, un cop són cridats a files o quan estaven al front de batalla, decidiren fugir. En aquest cas, tots foren posats a disposició del comandant militar de la Seu. També hi hagué soldats que entraren a França amb la seva unitat pressionats per l'exèrcit nacional. De França passaren a Andorra i també són posats a disposició de l'autoritat militar competent. Un tercer grup està format per espanyols que vivien a Andorra des d'abans de la Guerra Civil. Aquests obtingueren sense problemes el salconduit per dirigir-se al seu lloc de residència, a excepció de Joan Bayona i Vidal, natural de Fórnols i que era a Andorra des de 1935. Després de passar per la presó de la Seu, fou conduït al camp

10. El règim franquista organitzà un complex sistema penitenciari per tal de que les milers de persones que abarrotaven les presons poguessin descongestionar els centres penitenciaris passant a redimir la seva condemna treballant en obres públiques. Al Pirineu de Lleida s'instal·laren tres d'aquests destacaments, un al túnel de Vielha encarregat de l'acabament d'aquesta obra que havia restat aturada durant la Guerra Civil, el segon s'ocupà de construir la carretera que condueix des de Coll de Nargó a Sant Llorenç de Morunys i un tercer s'ubicà a la Guàrdia d'Ares explotant unes mines d'amiant.

de concentració de Reus. Finalment, també retornen alguns dels que s'havien desplaçat a Andorra per treballar després de finalitzada la contesa i que foren autoritzats a retornar al seu domicili.

Vistos els minsos resultats de la petició efectuada a les autoritats andorranes, la mateixa policia de la Seu reconeix que ja no es presentaran més espanyols, atès que la gran majoria han entrat a França, altres han entrat a Espanya a través de la muntanya i la major part continuen amagats a Andorra. Malgrat el fracàs de l'operació, el governador civil en dóna compte al ministre d'Afers Exteriors i al director general de Seguretat com si hagués produït els efectes requerits alhora que es compromet a tenir-los informats "*del desarrollo de esta importante cuestión que ha entrado en vías de solución*". Una promesa que no aconseguirà complir.

La persecució no s'atura: control permanent dels exiliats i dels llocs fronterers

Contrariat i resignat per la poca col·laboració de les autoritats andorranes, el règim espanyol no abaixà la guàrdia a la frontera, on mantingué un estricte control que permeté detenir molts exiliats en els anys posteriors quan tornaven a Espanya ja fos voluntàriament o en el decurs de la seva participació en activitats il·lícites. A la rígida vigilància fronterera s'afegí un intens control social de la població, que afavorí que es detectés la presència a l'interior del país de qualsevol exiliat que hagués decidit retornar. És el cas d'Esteban Cifuentes Giménez, nascut l'any 1879 a la província de Granada, que apareix a les llistes del mes d'agost de 1941 sota l'acusació d'haver estat secretari d'ajuntament. És capturat el setembre de 1942 a Barcelona, on s'havia instal·lat clandestinament procedent d'Andorra. Traslladat a la presó de la Seu a disposició de les autoritats militars, l'alliberen al cap de pocs dies sense cap responsabilitat. Establert definitivament a la Seu, fou objecte d'un control exhaustiu, especialment durant els períodes de conflictivitat a la frontera. Així, l'octubre de 1944, en el marc de la política de repressió de tots els considerats com a opositors per temor que s'acabessin integrant o col·laborant amb la guerrilla armada, fou detingut tres dies abans de la temptativa d'invasió de l'Aran i romangué dos mesos a la presó de la Seu. L'ordre d'arrest fou cursada directament pel governador civil de Lleida i a la fitxa penitenciària no consta el delicte comès; únicament s'hi esmenta un lacònic i aclaridor "*lo ordena el Gobernador Civil sin explicar motivo*". Aquest és un exemple oportú de la manera desmesurada i indiscriminada amb què s'actuava.

Per estar involucrats en activitats contràries al règim es deté dos dels relacionats en el grup de 101 reclamats a Andorra l'any 1941. Miquel Ton i Martell, fill d'Arcavell, s'havia refugiat a Andorra l'any 1938. Formant part d'una partida de maquis, s'introduí a Espanya el setembre de 1944 en el marc de l'operació *Reconquista de España* i fou capturat el dia 28 del mateix mes. Empresonat inicialment a la Seu d'Urgell, fou traslladat a Lleida i d'allí a Barcelona per ser jutjat en un consell de guerra sumaríssim. L'andalús Cristóbal Imbernón García, resident a Andorra des del 1931, retorna a Espanya l'any 1937 per servir en l'exèrcit republicà, enrolat a la 120 Brigada, amb la qual passa a França en la retirada de Catalunya. L'octubre de 1941 es lliura a la policia

espanyola i és jutjat per un tribunal militar, que finalment l'absol. En sortir de la presó torna a establir-se a Andorra, on es dedica, sembla, al contraban, i l'abril de 1944 fou detingut mentre realitzava tasques de guia d'un francès a qui, a canvi de 1.000 pessetes, conduïa al consolat britànic de Barcelona.

Enxampat mentre passava contraban trobem Francisco Parramon i Foix, nascut a Gósol el 1886. Detingut l'estiu de 1944, fou posat a disposició del jutjat especial de delictes monetaris. Tal com era preceptiu en efectuar qualsevol detenció, foren revisats els seus antecedents polítics durant la Guerra Civil i fou acusat d'haver estat el jutge municipal i membre destacat del comitè de Gósol. Jutjat en un consell de guerra celebrat l'octubre de 1945 fou condemnat a vint anys de presó pel delictes d'*adhesión a la rebelión*, tot i que dos anys després sortí en llibertat condicional.

La captura d'integrants d'aquestes llistes constituïa un degoteig i, fins i tot als anys cinquanta continuen produint-se arrestos. És el cas de Manuel Diéguez Pérez, natural de la Cañiza (Pontevedra), que fou capturat per pas clandestí de fronteres el 17 d'octubre de 1952 i fou traslladat a la presó provincial de Pontevedra, on serà jutjat per les seves activitats durant la Guerra Civil espanyola; o el de Joan Sirés i Camps, originari de Pujalt (Pallars Sobirà), detingut el 2 de desembre de 1947 acusat de dedicar-se a activitats il·lícites a la frontera. En aquest cas, fou alliberat al cap de tres mesos en no poder-se provar la seva participació en cap activitat contrària al règim.

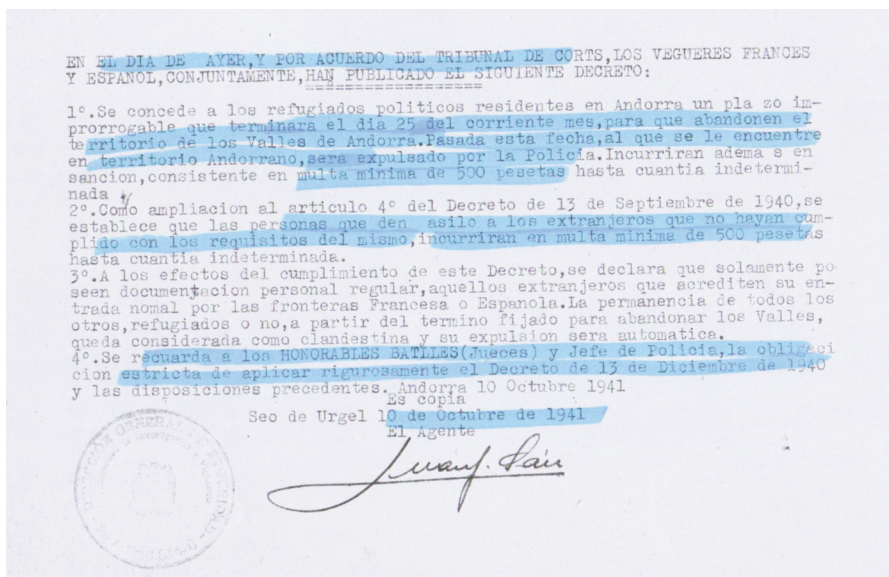
Altres retornaren voluntàriament, per intentar saldar com abans millor els seus comptes pendants amb la justícia franquista. Jordi Blanc i Vidal, natural del Vendrell (Baix Penedès), fou detingut per la guàrdia civil de Bellver de Cerdanya acusat de pas clandestí de fronteres. Immediatament fou posat a disposició de les autoritats militars de la seva província de naixement i traslladat a la presó provincial de Tarragona. Joan Argelich i Tornamorell, nascut a Castellar de la Ribera (Solsonès) el 1913 i resident a Bassella (Alt Urgell), fou capturat el 15 de novembre del mateix 1941. Havia fugit d'Espanya en mobilitzar-se la seva lleva. Com que no havia fet el servei militar, fou destinat, com a càstig, a un batalló de treballadors al Marroc, on haurà de romandre durant gairebé tres anys, el mateix temps que havia estat mobilitzada la seva lleva. Retorna l'agost de 1944 i s'estableix a Sant Julià de Lòria, on residia la seva muller.

Com veiem, totes les captures produïdes a partir de l'octubre de 1941 seran conseqüència de presentacions voluntàries o detencions efectuades per les forces de seguretat espanyoles. Seran poc habituals els lliuraments per part de la policia andorrana. Tot i això, n'hem localitzat algun cas. Un d'ells afectà Bonaventura Piqué Betriu, natural de la Vansa (Alt Urgell). Havia ingressat a la presó de la Seu el juliol de 1939, més tard fou portat a l'hospital civicomilitar de la capital de l'Alt Urgell, d'on fugí el 26 de novembre del mateix any per refugiar-se a Andorra. Tres anys després, el 15 de novembre de 1942, la policia de les Valls d'Andorra el lliura als agents de la policia espanyola, que el posen a disposició del jutjat militar número 2 de Lleida perquè li instrueixi un consell de guerra.

Tot i la intensitat de les pressions inicials i la vigilància a què se sotmetrà la frontera, no s'han documentat més requeriments de les autoritats espanyoles en què s'interessen

de manera detallada davant del govern andorrà per algun dels refugiats. Són freqüents, si més no, els escrits dirigits a la policia de la Seu perquè vigilés tot el que succeïa al voltant de la frontera andorrana. Només en casos puntuals es fa un seguiment de les persones refugiades al Principat. Així succeí amb la família Blàvia, sobre la qual, a partir d'una denúncia rebuda el novembre de 1941 en què s'assegurava haver-los vist a Barcelona, es requereix informació a la policia de Lleida i de la Seu i s'arriba a la conclusió que el pare i un dels fills havien abandonat Andorra per instal·lar-se a Barcelona.

En definitiva, el règim franquista actuà amb extraordinària rigidesa per tal que tots aquells que havien passat a Andorra fossin portats davant la justícia militar. La presència d'un nombrós contingent de forces policiaques i militars al voltant de la frontera afavorí aquest comportament. Per altra part, la presència d'aquestes persones en territori andorrà contribuï que el Principat fos permanentment vigilat i estigués sota un estricte control en previsió que pogués organitzar-s'hi qualsevol activitat contrària a les autoritats espanyoles.

GOBIERNO CIVIL
DE LA
PROVINCIA DE LÉRIDA

SECRETARÍA GENERAL

Nueva relación de refugiados rojos en Andorra que
interesa que abandonen aquellas tierras en el plazo de siete
días.

Negociado

Núm. 7766

Juan Moliné Troch	Francisco Imbernón Rumin
Juan Sastre Sastre (a) ulleretes	Luis Iscla Bordoll
Joaquín Baldrich Forner	Jaime Canal Masia
Francisco Gaset Salino	Luis Solá Noguera
Emilio Moret casals	Antonio Sanesteban Huguet
Ramón Vilaró campabadal	Victoriano Pérez Machín
Martín Lluch Serch	• Facundo Llaverias
José Guerrero Salas	Francisco Pelegrí Lladó
Alfonso Traveset Gispert	Manuel Masramón de Ventós
Alfonso Colom sinfrun	Antonio Genís Moles
Isidro Baronat Muria	Alloza y su familia
José Pascuet Minet	Agustín Granell Inglés
Manuel Domínguez Pérez	Juan Domingo Granell
Enrique March Cases	Martín Salvans Carolina
Ginés Leandro Martín	José Salvans Rey
Juan San Alet	Esteban Brillas Ginestá
José Foix Farré	Domingo Torra Inglada
Juan Sirés Campo	Ventura Bernadó Bernadó
Antonio Escalés Bollo	Agustín Quimerá pel
Ramón March Camps	Angel Gallia Rusiñol
Francisco Márquez Montoya	Julio Pezán Ribes
Ramón Pagés Munt	Angel Panyar Castro
Francisco Parramón Poix	Ramón Homdedeu Moren
José Torra Duat	Joaquín Malgrat Monné
José Odón Graell	Manuel Navarro García
Ramón Cinca Sanges	Juan Poixades Bonet
Juan Argelich Torramorell	Miguel Plataus Canal
Francisco Canilla Sánchez	Francisco Lloren Margalef
Miguel Ton Martell	Juan Matias Pujol
Joaquín Andorra Andreu	José Pollich Istoraç
Antonio Trulla Isern	Luis Sauri Saurá
Juan Matias Pujol	José Guasch poménech
Ramón Manobens Manet	Jaime Figueres Pagés
Antonio Manobens Manet	Jorge Blanch Vidal
José Ruf Codina	Luis Izu Santa Maria
Enrique Simona Codina	Agustín Sinfreu colomé
Pedro Vidal Romá	Antonio Arbós vilarrula y
Ventura Piqué petriu	Juan Pausili Puigdefábregas

Lérida, 24 de septiembre de 1941.

El gobernador civil,